

דבר העורכים

גיליון 12 של גילוי דעת פורס מניפה מחקרית והגותית מגוונת של נושאי חינוך, חברה ורוח. הגיליון כולל ארבעה מאמרים, מסה, שתי ביקורות ספרים ומכתב תגובה למערכת. הקוראים יוכלו למצוא בו ניתוח של יחסי העדה הדרוזית עם מערכת החינוך, דיון בשאלת הגיל שבו ילדים יכולים להתחיל להתאמן בפעילות ספורט הישגית, נקודת מבט אישית על השתלבותן של מורות וגננות יוצאות אתיופיה במערכת החינוך, דיון בייחודם של מדעי הרוח ואף קריאה חינוכית ייחודית של שלוש משניות.

ראיית מערכת חינוך כמנגנון לפיקוח ממסדי וככלי לשינוי זהות ותודעה אינה תופעה חדשה, והנושא נחקר במיוחד בעניין האוכלוסייה הערבית בישראל. רבאח חלבי, המבקש במאמרו להפנות את הזרקור למערכת החינוך בכפרים הדרוזיים, מתאר את התהליך שהחל ב-1976 ושכמהלכו הוכנסו שינויים בספרי הלימוד והוחלפו תוכניות הלימודים בעדה הדרוזית כדי לעורר בתלמידים תודעה דרוזית-ישראלית ולבנות את זהותם ככזו שמנותקת משורשיה הערביים. תהליך זה תאם את חוק גיוס החובה שחל על הדרוזים מ-1956 והבדיל אותם מיתר הערבים. שלב אחר שלב מגולל חלבי את מערכת היחסים בין הדרוזים לתנועה הציונית ולאחר מכן בינם לבין המדינה, וסוקר את התחנות המרכזיות שהובילו מאימוץ העמדה הניטרלית של העדה כלפי היהודים ועד להפרדתה משאר הערבים והכרה בה כעדה דתית עצמאית בעלת מנגנון דתי ומשפטי משלה, שלה "ברית דמים" עם היהודים בישראל. חוק גיוס החובה שחל על הדרוזים היה קו פרשת המים שהוביל בסופו של דבר לכך שהמדינה השקיעה מאמץ רב בכינון מערכת חינוכית שתסייע ביצירת זהות דרוזית-ישראלית ובחיזוק המוטיבציה לשירות צבאי. מקצועות לימוד כגון המורשת הדרוזית, היסטוריה ועברית הבלויתו את הקשר ההיסטורי בין היהודים לדרוזים, וכך בכך החלישו את הקשר של התלמיד הדרוזי לערבים. מדיניות חינוכית

זו השיגה את מטרתה, והזהות הדרונית החדשה אכן הוטמעה. עם זאת, טוען חלבי, מדיניות זו יצרה בעיית זהות בקרב הצעירים הדרוזים ואף תסכול, משום שהציפייה להשתלבות מצד הדרוזים לא לוותה בביטול האפליה כלפיהם בתחומים שונים או ביחס שוויוני יותר מצד המדינה.

מהו הגיל המתאים להתחיל להתאמן בענף ספורט מסוים? זוהי השאלה שרוני לידור, עינת קודש ומטר אוהיון מנסים לענות עליה במאמרם "גם אני רוצה להיות מייקל ג'ורדן". כפי שהכותרת רומזת, הכוונה לספורט הישגי-חרותי ולא לפעילות ספורט עממית. סקירה של מחקרים התפתחותיים ורטרוספקטיביים בנושא מהעשור האחרון, של מודלים בתורת האימון וניירות עמדה של גופי ספורט בין-לאומיים, מעלה כי הגיל המומלץ לתחילת העיסוק בספורט בענפים רבים הוא 12, ושכמרבית ענפי הספורט הועלה הגיל המינימלי להשתתפות בתחרויות ספורט ל-14-16. למרות זאת, גם ילדים בגילאי 8-10 יכולים להתחיל בפעילות ספורט הישגית על פי מאפייני ההתפתחות שלהם, ואכן זה גם הגיל הרווח להתחלת פעילות גופנית תחרותית. ואולם הכותבים מאמצים את המגמות החדשות בחקר הפעילות הגופנית וממליצים לדחות את הגיל שבו מתמקדים הספורטאים הצעירים בענף ספורט אחד ומתמחים בו. הם מציעים להורים לאפשר לילדים העוסקים בספורט להתאמן בתחילה בכמה ענפי ספורט ולהתמקד בענף ספורט אחד רק מגיל 14. המטרה העיקרית בשלב המוקדם הזה היא ליהנות מעצם הפעילות ולא דווקא לשפר את הביצועים. הכותבים קוראים לעוסקים בספורט לזכור כי בסיכומו של דבר, ילד-ספורטאי הוא קודם כול ילד ורק אחר כך ספורטאי.

רנה ברנר וניסים אבישר בוחנים את המפגש התרבותי המורכב של יוצאי אתיופיה עם מערכת החינוך בישראל. שיעור יוצאי אתיופיה הזכאים לבגרות נמוך מהממוצע, ובהתאמה לכך גם בהמשך הדרך הנתונים מצביעים על תתי-יצוג של מורים יוצאי אתיופיה במערכת החינוך. המעטים שמתקבלים ללימודים נתקלים בקשיים רבים במהלך לימודיהם, החל בקשיי שפה ותחושת ניכור תרבותי ועד הדרה והכרה בלתי מספקת של נהלים ודפוסי עבודה. המאמר מתמקד בסיפורן האישי של מורות וגננות יוצאות אתיופיה בוגרות מכללה לחינוך, ובוחר את נקודת המבט שלהן בנוגע לרקע האישי והמשפחתי שלהן, לתהליך ההכשרה, להתפתחות המקצועית ולהשתלבות בעבודה במערכת החינוך. בדרך זו נחשפת תפיסתן על הגורמים לתתי-יצוג של יוצאי אתיופיה במערכת החינוך, וגם על התרומה הייחודית שיוצאי עדה זו עשויים לתרום למערכת החינוך בישראל. הכותבים קוראים ליישום

גישה רב־תרבותית במערכת החינוך ובמוסדות לחינוך ומביאים כמה המלצות יישומיות העשויות לקדם ייצוג הולם ליוצאי אתיופיה בתחומי החינוך.

זה כמה וכמה שנים שמדעי הרוח נמצאים בנסיגה. מספר הלומדים בפקולטות למדעי הרוח יורד מדי שנה בשנה. "חולשתם" של מדעי הרוח נדונה במאמרו של שי פרוגל, המעלה טענה חשובה נגד מדעי הרוח עצמם: בהתבטלותם בפני מדעי הטבע הם זונחים את ייחודם. בעוד מדעי הרוח נתפסים כיום כמדעים "חלשים", האמת היא שהם מדעים "מוחלשים": מבחוץ, בשל סט הערכים התועלתני הרווח במערב, שבו איתנות מדעית מזוהה עם מתודיות, שיטות מחקר אמפיריות והצלחה יישומית; ומבפנים, משום שבניסיון להציל את יוקרתם על ידי אימוץ סט ערכים המתאים למדעי הטבע הם מביאים לתוצאה שאינה הולמת את מהותם. הדרישה שמדעי הרוח יהיו "מדעיים" ויישומיים באותו אופן שבו מדעי הטבע הם כאלה היא אפוא שגויה. כדי לבסס את טענתו לוקח המחבר את הקוראים למסע פילוסופי שמתחיל בסוקרטס ואפלטון, עובר לג'מבטיסטה ויקו ומגיע עד קאנט וגדאמר – כל זאת במטרה להמחיש את התפתחות הדיסציפלינה המכונה כיום "מדעי הרוח". על פי קו החשיבה שהתוו הוגים אלה טוען הכותב שמדעי הרוח נועדו מטבעם להיות מושתתים על תהייה מוסרית, ולכן אינם יכולים להיות כפופים למתודות הוכחה אובייקטיביות. פרוגל מסכם באומרו שרק הבנה של הנבדלות של מדעי הרוח ממדעי הטבע עשויה לשקם את מעמדם.

במסתו העוסקת בקשר בין הגות חז"ל לתאוריות קוגניטיביות וחינוכיות בנות זמננו מציע איתן כהן פירוש חדש למשניות כה-כז בפרק ד של מסכת אבות, וטוען שמוצגות בהן שלוש תאוריות של למידה. למידה היא מונח מעורפל שיש בו קושי מובנה, וכדי להתמודד עם מאפיין זה מתארים שלושת התנאים אלישע בן אבויה, רבי יוסי ורבי (יהודה הנשיא) את הלמידה באמצעות דימויים מחיי היום-יום. דרך שנייה שנוקטים שלושת התנאים היא מיקוד הדיון בהבחנה בין סוגי לומדים, שניתן לראות אותם בעין, במקום במהות הלמידה, הנסתרת מן העין. אלישע בן אבויה תפס את הלמידה במונחים של קליטה, עיבוד, זיכרון ושליפה של ידע, ולא נתן את דעתו להקשר שבו הידע הזה נוצר ומשתנה לאורך זמן, או לאופן שבו הוא משמש את הלומדים בחיי היום-יום ומעצב את זהותם. רבי יוסי ורבי חולקים באופן עמוק על עמדתו של אלישע; לדעתם היא מרוקנת במידה רבה את הלמידה ממשמעות. רבי יוסי טען שלמידה היא פעילות חברתית שתלויה בקיומו של מורה לא פחות מאשר בקיומו של תלמיד, ושהתוכן הנלמד צריך להיות מותאם להקשר

שבו ישמש. רבי, לעומת זאת, הבחין בין לומדים שמאמצים לחיקם את מה שלמדו ובכך מתמלאים בתוכן ישן, לבין לומדים מנוסים שאומנם שולטים בחומר הנלמד, אך אינם מאמצים אותו ונותרים ריקים גם לאחר לימודם. הדיון בעמדתם השונה של התנאים מוביל את כהן לטענה שהבחירה בדימוי מסוים לתיאור הלמידה גוררת הבדלים גם בתפיסתנו את המעשה החינוכי ומשליכה באופן ישיר על הדרכים שבאמצעותן אנו מעריכים את מידת הצלחתנו - כמורים וכתלמידים.

רחל קואסטל סוקרת את ספרה של רות רונן **לאקאן עם הפילוסופים**, משימה שיש בה קושי כפול: הקושי לקרוא את לאקאן ולכתוב עליו והקושי להעריך כתיבה על אודותיו. קואסטל רואה בספר זה מלאכת מחשבת של צלילה לעומק הדיאלוג בין פילוסופים מערביים מרכזיים ובין תורת לאקאן, ובין הפילוסופיה והפסיכואנליזה. אומנם שתי הדיסציפלינות נפרדות, אך מנהלות ביניהן שיח משלים וחיוני. רונן מציגה את פרשנותו של לאקאן לכמה פילוסופים וקוראת את הדיאלוג הזה באופן מקורי, סבורה קואסטל. המסע הפילוסופי שהיא עורכת ממחיש בסופו של דבר את אמנות הדיאלוג הבינת-חומי של לאקאן עם הפילוסופיה ואת חשיבות הדיאלוג הזה לפיתוח המחשבה הלאקאניאנית. רונן, טוענת קואסטל, מאירה את היחסים האמביוולנטיים שבין הפסיכואנליזה והפילוסופיה אצל לאקאן, ואת ההתייחסות המתמשכת שלו אל האמת הפסיכואנליטית, זו המוסתרת והמביכה, אל מול ניכוס ה"אמת" המונחת ביסוד המציאות כולה, המאפיין את הדוקטורינות הפילוסופיות הקשורות למחשבת לאקאן שסוקרת רונן.

אורן אָרְגוֹ סוקר את ספרו של סטיבן פולדר **ערות בחיי היומיום** ורואה בו מסע מרתק ברוח הבודהיזם והמיינדפולנס (מודעות קשובה) הטבוע בקולו האישי של פולדר. פולדר, על זהותו המורכבת כבעל תואר דוקטור בתחום הביולוגיה המולקולרית, יליד אנגליה, סב, אב, יהודי, מרצה, מורה רוחני ומומחה לצמחי מרפא, חי לאור תפיסת המוסר הבודהיסטית ומפרש אותה בעקבות התנסויותיו והפנים הרבות של זהותו. שנים של תרגול והוראה של מיינדפולנס כמדיטציה וכדרך חיים הן שהובילו לכתיבת הספר, שלדעת ארגו מבטא תבונה עמוקה. פולדר, טוען ארגו, מציג תפיסה רוחנית מובהקת שעיקרה נקודת מבט ערה או מודעת שאדם מסגל לעצמו באמצעות שנים של אימון וחקירה על עצמו ועל סביבתו. מאחורי המציאות הגלויה של חיי היום-יום מסתתרת אמת שהיא עצומה לאין שיעור, והדרך להגיע אליה היא באמצעות תרגול והסתגלות הדרגתית לראייה הערה. הדרך להסתכלות עמוקה ומודעת יותר עוברת בהתמודדות עם הזהויות הרבות שאדם מאמץ לעצמו

או נולד לתוכן (זכר ונקבה, יהדות וישראליות). ההיצמדות לזהויות אלה הן מקור לסבל, והדרך לשחרור מן הסבל מתחילה בשינוי נקודת המבט ובניסיון לראות את הדברים מנקודת מבט אחרת, ובסופו של דבר בשינוי מצב התודעה. פולדר, טוען ארגז, ממחיש את מצב הערות במגוון של דוגמאות מחיי היום-יום, לרבות מקרים שהוא חושף בהם את פגיעותו שלו באמצעות תיאורים של התמודדויותיו עם קשיים. הספר, מסכם ארגז, מעניק לקוראים - גם לאלו שאינם מצויים בעולם המדיטציה והתרגול הרוחני - הצצה אל חיי אדם ער, חוקר, מרתק ומעניק טוב לעולם שזקוק לכך.

פרופ' נמרוד אלוני, עורך ראשי
ד"ר מעין מזור, עורך בפועל
ד"ר עתליה שרגאי, עורכת מדעית